

LENINSKÁ ETAPA V ROZVOJI MARXIZMU

JÁN BODNÁR, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

BODNÁR, J., The Leninist Stage in the Development of Marxism. Filozofia 32, 1977, No 5, p. 523—537

The paper, written on occasion of the 60th anniversary of the Great October Socialist Revolution, investigates the stages of development of Marxism in the 20th century, the stages in which Lenin's creative enrichment of Marxist philosophy dominates. In the introductory part the author points out that Lenin's contribution is to be seen first of all in the enrichment of the theory of knowledge with the theory of reflection, further in the theory of the dictatorship of proletariat, of the leading role of the party and in his teaching of the role of people's masses and of personality in history. The further part of the paper points out Lenin's philosophical legacy in the creation of Soviet and other philosophers, and in the Academician L. Szántó's creation in this country.

In the final part the author confronts Leninism as Marxism of the 20th century with idealistic conceptions of the present. He pays attention first of all to the attempts of adversaries of Leninism at interpreting Lenin's teaching as contradictory to Marx's theory namely in the problems of man, humanism, personality, etc. He points out the inner connection of revisionism and contemporary antisocialist campaigns with this misinterpretation of Lenin's legacy of ideas.

V tomto roku si celý pokrokový svet pripomína významné jubileum — 60. výročie Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. „Vítané idey Októbra sa stali inšpirujúcou a pretvárajúcou silou nášho storočia, ktorá od základu zmenila chod dejín... Vzniklo a upevnilo sa svetové socialistické spoločenstvo, ktoré je najväčšou vymoženosťou medzinárodného revolučného hnutia. Socializmus prebral dejinnú iniciatívu a ukázal cestu k slobode a šťastiu všetkým, čo boli dosiaľ vykorisťovaní a utláčaní. Veľký október je zdrojom všetkých revolučných a demokratických hnutí i síl, ktoré určujú spoločenský pokrok v súčasnej epoche.“ [1]

Pripomínať si túto historickú udalosť a jej súvislosti stvárajúce náš materiálny a duchovný život znamená znova a znova sa zamýšľať nad ideovými zdrojmi, ktoré hýbu už celé storočie dejinami, ktoré určujú reálnu, jedine možnú alternatívu ďalšieho rozvíjania civilizovaného života na našej planéte. Máme tým na mysli marxizmus-leninizmus ako ucelený, konzistentný ideový projekt, ako teoretický základ socialistickej prestavby, budovania komunistickej spoločnosti. Z hľadiska časovej dimenzie tento projekt dnes skúmame v dvoch etapách. Prvá je spojená s prácami Marxa a Engelsa, druhá s Leninovým odkazom, na ktorý nadväzujú a ktorý ďalej rozvíjajú stúpenci marxizmu-leninizmu dnes už na všetkých kontinentoch sveta. V mojom príspevku chcem venovať pozornosť kľúčovým teoretickým aspektom leninskej etapy v rozvoji marxizmu. V úvode bude reč o historických podmienkach a zvlášť-

nostiach tejto etapy, o Leninovom obohatení marxizmu, ďalej o prínose sovietskych a iných teoretikov do pokladnice marxizmu-leninizmu. Zvláštnu pozornosť chcem venovať niektorým aspektom súčasnej konfrontácie marxizmu-leninizmu s jeho ideovými odporcami.

*

Na prelome 19. a 20. storočia zaznamenávame mimoriadne závažnú udalosť. V dôsledku zvláštností historického vývoja sa prenáša centrum svetového revolučného hnutia do Ruska. Ruskému proletariátu, jeho marxistickej strane, vytvorenej a vedenej V. I. Leninom, pripadla úloha stáť v čele svetového robotníckeho hnutia, pripravovať podmienky pre zvrhnutie kapitalizmu, pre budovanie socializmu. Nová situácia, bohatá na revolučné udalosti, naliehavo žiadala zovšeobecniť nové skúsenosti boja proti buržoázii, jej ideológii, obohatiť marxizmus o nové teoretické poznatky. Riešenie tejto svetodejinnej úlohy je spojené s menom V. I. Lenina a jeho najbližších spolupracovníkov z tohto obdobia.

Nešlo len o riešenie otázok bezprostredne spojených s taktikou a stratégiou triedneho boja, s prácou revolučnej aktivity robotníckej triedy a jej spojencov. Koniec 19. storočia je priamo nabitý novými revolučnými poznatkami najmä v oblasti prírodných vied. Bolo potrebné presvedčivými argumentmi, novými teoretickými závermi dokázať prednosti dialektického materializmu pri zovšeobecňovaní kľúčových výdobytkov vedeckého pokroku. Súčasne naliehavo narastala potreba čeliť pokusom buržoázných teoretikov zneužiť nové vedecké poznatky pre posilnenie pozícií idealizmu tak vo filozofii, ako aj vo vede.

Práve s riešením uvedených úloh je spojený vznik leninskej etapy v rozvoji marxizmu, etapy ďalšieho tvorivého rozpracovania marxizmu, jeho pozdvihnutia na vyšší stupeň. Preto je správna téza, že *leninizmus je marxizmom 20. storočia*, epochy proletárskych a národnooslobodzovacích revolúcií, boja dvoch spoločenských sústav, socializmu a kapitalizmu, epochy víťazstiev socializmu a komunizmu. Leninizmus znamená obohatenie dialektického a historického materializmu o nové myšlienky, nové teoretické závery, a to vo vnútornom kontexte s novou spoločenskou praxou, s poznatkami prírodných a spoločenských vied. „My vôbec nehľadíme na Marxovu teóriu — napísal V. I. Lenin — ako na čosi definitívne, nedotknuteľné; sme naopak presvedčení, že položila iba základné kamene tej vedy, ktorú socialisti musia ďalej rozvíjať vo všetkých smeroch, ak nechcú zaostať za životom.“ (2, s. 182)

Nie je možné v krátkom príspevku čo i len stručne ukázať všetky myšlienkové hodnoty, ktorými Lenin obohatil marxizmus. Už vo svojich prvých prácach z konca minulého storočia (*Kto sú „priatelia ľudu“ a ako bojujú proti sociálnym demokratom* 1894, *Vývoj kapitalizmu v Rusku* 1897 a i.) obohacuje dialektický materializmus svojou originálnou kritikou subjektivismu a agnosticizmu vo filozofických koncepciách ná-

rodníkov. Z tohto obdobia sú aj Leninove mimoriadne závažné príspevky ku kritike novokantovstva a bersteinizmu, demaskujúce filozofické jadro buržoázneho objektivismu, ako aj úsilie „legálnych marxistov“ doplniť marxizmus novokantovstvom. V ich úsilí oddeliť teóriu od praxe, postaviť do protikladu vedu a ideológiu odhaľuje teoretické jadro buržoázneho objektivismu ako formu triedneho subjektivismu. Idea proletárskej stranickosti, ktorú implikuje vnútorná väzba teórie marxizmu a praxe revolučného boja proletariátu, je jedným z najcennejších príspevkov Lenina do pokladnice marxistickej filozofie.

Leninova vrcholná filozoficko-teoretická tvorba je spojená s riešením fundamentálnych problémov vyplývajúcich z epochálnych objavov v oblasti prírodných vied, ako aj z vývoja spoločenských procesov v epoche imperialismu a ďalej v epoche prechodného obdobia, ktoré je podľa Lenina „obdobím boja medzi umierajúcim kapitalizmom a rodiacim sa komunizmom“. (3, s. 100) Dôkazom toho sú práce *Materializmus a empiriokriticizmus, Filozofické zošity, Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu* a celý rad ďalších. Všeobecne možno povedať, že Lenin sa svojou tvorbou radí k velikánom modernej vedy — Marxovi a Engelsovi, že dokázal úspešne použiť hlavnú zbraň marxizmu — materialistickú dialektiku v podmienkach novej epochy. Potvrdili to úspechy marxisticko-lenínskej filozofie v konfrontáciách so súčasným idealizmom, ale aj skúsenosti revolučného proletariátu, víťazstvo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a naša súčasnosť.

*

Výstavba socializmu v ZSSR prebiehala vo veľmi zložitom období, v období, keď v samej strane bolo množstvo opozične zmýšľajúcich ľudí, keď všestranný ideologický kvas mladého sovietskeho štátu komplikovala nepriateľská propaganda buržoáznych teoretikov, ktorí mali naďalej obsadené vysoké školstvo, vedecké centrá a odborné časopisy. Situáciu sťažovali aj „proletkultovci“, ktorí síce pred socialisticou revolúciou v oblasti filozofie a kultúry prinášali pokrokové názory, no ktorí v nasledujúcom období chceli vytvárať „čistú“ proletársku kultúru, izolovanú od dedičstva minulosti. Vieme aj to, že po Leninovej smrti došlo v teoretickej oblasti k určitým chybám, a to najmä zásluhou bucharinovcov, ktorí svojou mechanistickou teóriou rovnováhy začali nahrádzať dynamiku dialektiky. Vývoj považovali za výsledok vonkajších protikladne zameraných síl a usudzovali, že sa uskutočňuje narušovaním a obnovovaním rovnováhy. Inak povedané: princípy a zákony mechaniky chceli aplikovať na najrôznejšie prírodné a spoločenské javy. Z toho vyplýva, že vlastne popierali existenciu vnútorných protirečení vo veciach, že z marxizmu vymazávali zákon jednoty a boja protikladov, t. j. to, čo Lenin nazval „jadrom dialektiky“, že popierali kvalitatívne premeny a samu diferencovanosť reality interpretovali kvantitatívne. Je

známe, že už v druhej polovici dvadsiatych a na začiatku tridsiatych rokov vystúpila proti tomuto nebezpečnému smeru v rozvoji marxisticko-leninskej teórie skupina (Deborin a ďalší) okolo časopisu *Pod znamenem marxizma*. Popri nesporných kladoch aj tu začína proces revízie marxizmu-leninizmu najmä potom, keď sa marxistická dialektika začala nahrádzať či zamieňať Heglovou dialektikou. Rovnako nesprávne bolo odtrhovanie teórie filozofie od praxe a politiky a nepochopenie pojmu straníckosti filozofie. A tak aj sám Lenin je hodnotený skôr ako praktik, kým zasa Plechanov ako filozof, teoretik a mysliteľ. Práve v tomto kontexte nemožno obísť významný historický fakt, ktorý sa spája s kritikou Deborinovej skupiny. Máme tu na mysli uznesenie ÚV VKS (b) z r. 1939, podľa ktorého mal spomínaný časopis hlboko rozpracovať teóriu marxistickej, materialistickej dialektiky, ako aj otázky historického materializmu, a to práve v úzkom kontexte s praxou socialistickej výstavby a v intenciách svetovej socialistickej revolúcie.

Ďalší vývoj, dovŕšenie výstavby socializmu a postupný prechod ku komunizmu načas prerušila druhá svetová vojna. Tento proces začína ihneď v povojnových rokoch, jeho úspešné napredovanie najvýraznejšie dokumentujú zjazdy Komunistickej strany ZSSR.

V tridsiatych a štyridsiatych rokoch sa vývoj marxizmu-leninizmu najčastejšie spája s menom J. V. Stalina. Bez zbytočného podrobného rozvádzania treba povedať, že mnohí tzv. znalci stalinského obdobia hodnotia toto obdobie ako akýsi výlučne direktívny či kádrový socializmus, v ktorom všetky nové a priebojné vedecké myšlienky a nápady zapadali prachom, ako etapu, v ktorej sa uplatňovali len subjektivistické a voluntaristické idey J. V. Stalina. Po určitom odstupe, s prihliadnutím k celej zložitosti analyzovaného obdobia, k celým zložitým dejinám vývoja upevňovania sa robotníckeho hnutia a v týchto nelineárnych okolnostiach k (taktickým a strategickým) možnostiam, aktuálnostiam, nutnostiam prebojovania a rozpracovania tých či oných teoretických otázok vidíme, že uvedené postoje ostávajú zväčša len na javovej stránke vecí.

„Práce J. V. Stalina — ako píše sovietski autori diela *Dejiny filozofie* — mali veľký význam pre propagovanie Leninových myšlienok a pre ich aplikáciu v praxi socialistickej výstavby. Boli zamerané proti názorom protileninských oportunistických skupín, poukazovali na medzinárodný charakter a svetový historický význam leninizmu. Stalínovou nespornou zásluhou je odhalenie leninizmu ako nového stupňa vo vývoji marxizmu. Na druhej strane však treba povedať, že Stalin neukázal všetko bohatstvo leninského filozofického myslenia, ale obmedzil sa iba na hodnotenie Leninových filozofických ideí v jeho práci *Materializmus a empiriokriticizmus* bez toho, aby venoval pozornosť *Filozofickým zošitom* a ďalším Leninovým prácam, ktoré tiež mali veľký filozofický význam. Stalinove práce sa ukázali ako jednostranne zamerané prevažne na problematiku vývoja spoločnosti, pričom bola venovaná

nedostatočná pozornosť otázkam dialektiky prírody a poznania objektívneho sveta človekom, otázkam dialektiky ako vedy.“ [4, s. 597—8]

Treba ešte pripomenúť niektoré významné Leninove direktívy pre pracovníkov teoretického frontu, ktoré v najpôvodnejšom zmysle orientovali filozofiu k praxi. Lenin často prízvukoval, že teraz v „našich prejavoch a článkoch ~~neopakujeme iba to, čo sa hovorilo prv o komunizme, lebo naše prejavy a články súvisia s každodennou a všetkou~~ novou prácou“. Aj podľa Ždanova „mnohí naši pracovníci ešte nechápu, že marxizmus-leninizmus je živá tvorivá veda, ktorá sa ustavične rozvíja, ustavične obohacuje na základe skúsenosti socialistického budovania a výsledkov modernej prírodovedy. Pripustiť ustrnutie vo vývoji filozofie znamená nechať vyschnúť našu filozofiu, zbaviť ju najcennejšieho momentu, jej schopnosti rozvíjať sa, zmeniť ju na mŕtvu dogmu.“ [5, s. 23]

Marxistickému teoretickému frontu — pridŕžajúc sa týchto direktív — pripadla úloha naďalej zovšeobecňovať nové skúsenosti z výstavby socializmu v ZSSR a prihliadať k špecifickým zvláštnostiam tohto rozvoja, zdôvodňovať potrebu tejto výstavby, súčasne však poukazovať na nesprávnosť názorov buržoáznych ideológov, na politický, ideologický, ekonomický a hospodársky vývoj v Sovietskom zväze; rovnako sa v tomto období muselo vystupovať proti nepriateľom vo vlastných radoch, proti veľikášstvu, nacionalizmu a iným prežitkom vo vedomí ľudí, ktorých život sa za krátke obdobie natoľko zmenil. V samej vedeckej práci bolo nutné ustavične zdôvodňovať potrebu ďalšieho rozvíjania jednotlivých pojmov a kategórií dialektického a historického materializmu. Pri tom bolo treba prihliadať aj k existujúcej medzinárodnej situácii; už v tridsiatych rokoch musela značná časť pracovníkov ideologického a filozofického frontu sledovať narastanie fašizmu, rasizmu a najmä militarizmu. Vieme však, že filozofická aktivita neustala ani počas druhej svetovej vojny a že už v roku 1944 sa v uzneseniach ÚV VKS(b) kritizovali nedostatky filozofmi pripraveného III. dielu *Dejín filozofie*, v ktorom sa nedostatočne diferencovala Marxova a Heglova dialektika, vedecký a buržoázny svetonázor, konzervatívnosť, ba až reakčnosť sociálnopolitických názorov niektorých nemeckých idealistov z konca 18. a začiatku 19. stor. (V ďalšom období sa diskutovalo aj o teoretických problémoch biológie [1948], jazykovedy [1950], politickej ekonómie [1951], logiky [1950] a niektorých prírodných vied (fyzika, astronómia), čo značne prispelo k oživeniu ideologického a filozofického života v povojnovom vývoji Sovietskeho zväzu).

Okrem teoretickej práce na základných otázkach dialektického materializmu, dejín filozofie atď. naďalej sa rozpracúvali problémy, ktoré úzko súviseli s budovaním socializmu a komunizmu. Tak sa nemálo diskutovalo o odlišných formách prechodu rôznych krajín k socializmu, o možnosti (relatívne) súčasného prechodu rôznych krajín ku komunizmu, o cestách prerastania socializmu a mierovej koexistencii krajín

s rozdielnym spoločenským zriadením, o možnosti vylúčenia vojen zo života spoločnosti, o národnooslobodzovacom hnutí, o komunistickej výchove, morálke, ateizme. atď. Tiež sa otvárali diskusie o vytváraní materiálno-technickej základne komunizmu, o všestrannom rozvoji výrobných síl a premene vedy na bezprostrednú výrobnú silu, o premene socialistických vzťahov na komunistické, o vzťahoch medzi mestom a dedinou, duševnou a fyzickou prácou, o novej forme uplatňovania zákona boja protikladov socialistickej spoločnosti, o postupnom splývaní sovchoznej a kolchoznej formy vlastníctva. Prirodzene, naďalej sa venuje veľká pozornosť kritike súčasnej buržoáznej filozofie a otázkam teórie poznania. Dialektická metóda sa aplikuje a rozvíja nielen vo vnútri samej filozofie, ale aj pri výskume jednotlivých špeciálnych vied.

*

Leninská etapa v rozvoji marxizmu — to nie je len Lenin a jeho najbližší spolupracovníci (V. V. Adoratskij, V. V. Vorovskij, A. V. Lunačarskij, V. I. Nevskij, J. M. Jaroslavskij, K. A. Timirjazev, A. M. Deborin a i.). To je celá plejáda sovietskych filozofov-marxistov, to sú desiatky významných mysliteľov, teoretikov marxisticko-leninského hnutia vo svete, ktorí šesťdesiat rokov rozvíjajú odkaz klasikov, prispievajú do pokladnice marxizmu-leninizmu. Stačí uviesť ako príklad také mená, ako J. Dimitrov, A. Gramsci, T. Togliatti, T. Pavlov, G. Hall, W. Foster, L. Séve, B. M. Kedrov, P. N. Fedosejev, F. V. Konstantinov, desiatky, stovky marxistov, príslušníkov mladšej generácie, formujúcich marxisticko-leninský teoretický front najmä v socialistických krajinách.

Aj u nás je rozvoj marxizmu v období po prvej svetovej vojne spojený s osvojovaním si a rozvíjaním Leninovho myšlienkového odkazu. Prenikanie leninizmu do teórie a praxe Komunistickej strany Československa malo rozhodujúci význam najmä v kritickom období boja za boľševizáciu strany, ale aj v období uplatňovania a upevňovania leninských princípov demokratického centralizmu v procese socialistickej výstavby, zásad proletárskeho internacionalizmu, nezmieriteľného boja proti všetkým odrodám buržoáznej ideológie a revizionizmu. Principiálnosť v teórii a praxi marxizmu-leninizmu pomohla aj novému vedeniu strany na čele so s. Husákom vyviesť našu spoločnosť a stranu z krízovej situácie v rokoch 1968—1969. Dokladom toho je známy dokument *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*.

V radoch teoretikov a propagátorov marxizmu-leninizmu v tomto období popredné miesto zastával akademik Ladislav Szántó. Do nášho filozofického a ideovo-politického života vstúpil hneď v povojnových rokoch a početnými článkami, štúdiami významne prispieval k šíreniu marxisticko-leninskej teórie, k rozpracovaniu závažných teoretických problémov na úseku marxistickej filozofie, politiky, ekonómie a ideológie. Obzvlášť veľkú pozornosť venoval rozvíjaniu a propagácii Leninovho

učenia. V článku Leninova filozofia, uverejnenom v Dave (6), si kladie otázku: „V čom je Leninov podstatný význam pre filozofiu“ a odpovedá: „V tom, že Lenin ďalej rozvinul teóriu materialistickej dialektiky... V tom, že odkryl jednotu dialektiky, noetiky v celej ich hĺbke a konkrétnosti. V tom, že odhalil jadro učenia dialektického materializmu, učenia „o zákonoch vývoja všetkých skutočných prírodných a duševných vecí“, t. j. učenie o rozvoji celého konkrétneho sveta a jeho poznania človekom; skrátka Lenin dokázal, že podstata učenia dialektického materializmu je výsledkom materialistickej histórie poznania sveta človekom“.

Proti úsiliu niektorých mechanistov stavať Lenina proti Marxovi a Engelsovi, pokusom interpretovať jeho učenie ako „nejaký hyperdialektický materializmus“ L. Szántó v uvedenom článku dokazuje, „že Leninovo rozvinutie marxistického svetonáhľadu nijako neznamená zmenu podstaty dialektického materializmu“. Možno povedať, že L. Szántó skutočne vystihol podstatu leninizmu, keď napísal: „Centrálnou vecou správneho pochopenia leninizmu vôbec a leninizmu vo filozofii zvlášť je pochopenie princípu triednosti filozofie, vedy, umenia atď., lebo práve tu je ten bod, ktorý charakterizuje ďalší leninský vývoj marxistickej teórie.“ (6)

Pozornosť si zaslúži aj článok uverejnený v Dave (roč. VI. č. 1) napísaný pri príležitosti deviateho výročia smrti V. I. Lenina pod názvom *S Leninom na vyššiu etapu*. Autor článku (zrejme zase L. Szántó pod krycím menom Ján Krokavec) oponuje názorom (Trockého, Zinovjeva, Bucharina a pod.), podľa ktorých Leninov význam je v tom, že „dal najskvelejšie príklady upotrebenia, aplikovania marxistickej metódy jednania a myslenia, t. j. materialistickej dialektiky v dobe imperialistického kapitalizmu a proletárskej revolúcie“. „Ale obmedzovať Leninov význam — píše ďalej v článku — len na upotrebitela Marx-Engelsovej materialistickej dialektiky — to by bola chyba! Lebo Lenin je viac ako geniálny aplikátor! Treba totiž pochopiť, že leninsky plodonosné aplikovanie marxizmu na nové okolnosti, užitie metódy dialektického materializmu k analýze novej epochy, a to tak bohatej na nové protirečivosti a búrlivej, ako je imperialismus, sa nemohlo inak uskutočniť, než že sa v tejto práci obohatil, zostril a zdokonalil aj samotný prostriedok, t. j. že sa i samotná materialisticko-dialektická metóda zdokonalila v rukách Lenina! Lenin aplikuje marxizmus na nové javy, súčasne ho aj rozvíja.“

S dôraznou charakteristikou leninizmu ako vyššieho stupňa rozvoja dialektického materializmu, ako ďalšieho originálneho rozvinutia teórie Marxa a Engelsa sa stretáme aj v ďalšom článku L. Szántóa *Za bojujúci marx-leninizmus* (7) pod pseudonymom Vladimír Sopko. Ako v predošlých úvahách, aj tu sa zdôrazňujú podstatné črty leninizmu: „straníckosť, vedeckosť, originalita v teoretickom spracovaní aktuálnych problémov, úsilie odkryť v každej sociálnej zákonitosti jej konkrétny triedny ob-

sah, triedny charakter jej protirečivosti a triedny antagonizmus“. (7, s. 3) K leninskému myšlienkovému odkazu sa L. Szántó vracia aj v rokoch socialistickej výstavby našej vlasti, najmä v súvislosti s aktuálnou problematikou teórie a praxe budovania socializmu, s uplatňovaním leninských noriem v našom živote, s všestranným prehľbovaním socialistickej demokracie a pod. (8)

*

Marxizmus-leninizmus sa nikdy vo svojej vyše storočnej histórii nerozvíjal v edenických podmienkach, ale v ostrom boji proti buržoáznym, idealistickým koncepciám, proti úsiliam oportunistov a revizionistov deformovať základné východiská marxisticko-leninskej teórie. Tak tomu bolo v časoch Marxa, Engelsa a Lenina a tak je tomu aj dnes. Niet myšlienky, tézy, či už v odkaze klasikov alebo ich nasledovateľov, ktorá by nedráždila odporcov marxizmu-leninizmu, ktorú by nenapadli, bagatelizovali, resp. ktorú by sa nepokúšali opravovať, „vylepšovať“. Najostrejšie útoky sa však sústreďovali a sústreďujú (ak momentálne vypustíme so zreteľa základné princípy dialektického a historického materializmu) na Leninov teoretický prínos, na leninizmus v jeho celku, no predovšetkým na Leninovu teóriu odrazu, ďalej teóriu diktatúry proletariátu, teóriu vedúcej úlohy strany v procese socialistickej revolúcie a teóriu o úlohe ľudových mas a osobnosti v dejinách. Možno povedať, že aj v súčasnosti sú terčom útokov predovšetkým tieto postuláty marxisticko-leninskej teórie.

Netreba azda podrobnejšie analyzovať filozofické jadro uvedených teórií. Pripomeniem len heslovite niektoré základné tézy, ktorými Lenin a jeho nasledovníci obohatili učenie Marxa a Engelsa.

Teória odrazu je nesporne jednou z najdôležitejších súčiastok marxistickej filozofie. Vyjadruje podstatu dialektickomaterialistického názoru na vzťah vedomia a hmoty a môže byť iba vtedy správne pochopená, ak sa berie zreteľ na princíp primárnosti hmoty, na princíp dialektického vývoja ako jej základu, ak sa uznáva rozhodujúca úloha spoločensko-historickej praxe, jednota dialektiky, logiky a teórie poznania.

Tvorivé rozvinutie teórie odrazu Leninom bezprostredne súvisí s bojom proti ideovým odporcom marxizmu. Vo svojom diele *Materializmus a empiriokriticizmus*, ako aj vo *Filozofických zošitoch* spájal rozvíjanie teórie odrazu s bojom proti metafyzike, vulgárnemu evolucionizmu a sofistike sociáloportunistov II. internacionály. V prejavoch a statiach z októbrového obdobia riešil problémy teórie odrazu v súvislosti s analýzou dialektiky prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu v ZSSR a vývoja svetového revolučného hnutia. Buržoázni marxológovia a revizionisti sa pri výklade teórie odrazu pokúšajú postaviť Engelsa a Lenina proti Marxovi a prehlasujú, že Marx nebol stúpencom teórie od-

razu, že iba Engels, Plechanov a potom Lenin sa v tejto otázke akoby „vrátili“ k pozíciám francúzskeho materializmu 18. storočia.

Napríklad v záhrebskom časopise *Praxis* i vo viacerých publikáciách sa juhoslovanskí filozofi G. Petrović, P. Vranicki, M. Kangrga, S. Stojanović usilovali dokázať, že teória odrazu je nezlučiteľná s chápaním človeka u Marxa, s uznaním rozhodujúcej úlohy praxe a s tvorivým charakterom vedomia. Tento výklad nemá však nič spoločné so skutočným zmyslom leninskej teórie odrazu, v ktorej sa učenie o objektívnosti poznania, schopného odrážať zákonitosti, vlastnosti a súvislosti reality, organicky spája s vedeckým zdôvodnením tvorivej aktívnej úlohy vedomia. Ako hovorí Lenin, vedomie človeka objektívny svet nielen odráža, ale súčasne aj pretvára. Poznávacia funkcia vedomia je základom cieľavedomej praxe, predvídania budúceho vývoja a tvorivej premeny sveta. Leninská teória odrazu chápe poznanie a tvorbu v ich dialektickej jednote.

Dialektickomaterialistická teória odrazu sa v 20. storočí rozvíja v čoraz najúžšej spätosti s pokrokom vedy, ako aj s praxou revolučného boja. Kritika metafyziky a idealizmu v buržoáznej filozofii a dogmatizmu a relativizmu v gnozeológii, ktorú urobili klasici marxizmu-leninizmu, stala sa východiskom v boji proti novým formám antimaterialistických a antidialektických koncepcií v nových historických podmienkach. V súčasnom zostrenom ideologickom boji — v boji proti rôznym formám revizionizmu — bola a zostáva teória odrazu závažnou ideovou zbraňou všetkých skutočných marxistov-leninovcov.

Diktatúra proletariátu je podľa Lenina štát zvláštného druhu. Jej podstatou je vláda väčšiny nad menšinou. Je nevyhnutnou podmienkou vybudovania socialistickej spoločnosti: „Prechod od kapitalizmu — píše Lenin — musí ovšem vytvoriť hojnosť a mnohotvárnosť politických foriem, ale podstata bude pritom bezpodmienečne tá istá — diktatúra proletariátu.“ (9, s. 423) Leninské chápanie diktatúry implikuje jednoznačne odlíšenie buržoáznej a socialistickej demokracie. „Buržoázna a socialistická demokracia sú dve kvalitatívne odlišné politické formy protikladných sociálno-ekonomických systémov.“ (10, s. 227) Z toho vyplýva, že socializmus predstavuje demokratizmus celkom nového typu. „Jej vyjadrením nie sú parlamentné slovné diskusie, frázy o ľudských právach, ale vytváranie materiálnych a duchovných podmienok pre realizáciu skutočnej slobody pracujúcich, pre reálnu účasť mas na riadení spoločenských procesov v ich vlastných záujmoch.“ (10, s. 230) Treba uviesť, že marxisticko-leninská teória štátu aj diktatúru proletariátu chápe ako historický jav, ktorý v etape výstavby vyspelej socialistickej spoločnosti vystrieda všeludový štát (ako o tom svedčí návrh Ústavy ZSSR).

Rozvoj socialistickej demokracie je podľa Lenina nemysliteľný bez vedúcej úlohy komunistických strán. Proti tézam buržoáznym ideológom, že narastanie vedúcej úlohy strany nevyhnutne vedie k znižovaniu ak-

tivity más, spoločenských organizácií, k direktívnemu riadeniu atď. stojí skutočnosť narastajúcej aktivizácie tak spoločenských, ako aj štátnych organizácií pracujúcich. Súčasne Lenin kládol veľký dôraz na potrebu rozvoja demokracie aj v samej činnosti strany v jej inštitucionálnom i obsahovom riadení spoločnosti.

Rozvoj socialistickej demokracie kladie na nový, kvalitatívne vyšší stupeň úlohu ľudových más a osobností. Budovanie vyspelej socialistickej spoločnosti je nemysliteľné bez výchovy nového človeka, bez tvorivej aktivity najširších más, bez všestranného rozvíjania osobností. Spoločenský človek ako subjekt dejín, ich tvorca súčasne vytvára aj seba ako spoločenskú bytosť, ako osobnosť. Známy je Leninov odpor proti zveličovaniu jednotlivých osobností, proti pestovaniu kultu osobnosti. Súčasne zdôrazňoval potrebu autoritatívnych vodcov, dobrých organizátorov boja za socialistické premeny.

Heslovite uvedené tézy kľúčových teoretických východísk marxizmu, rozpracovaných najmä v jeho leninskej etape, nám teraz majú poslúžiť v konfrontácii s buržoáznymi, revizionistickými koncepciami, ktoré najmä v súčasnosti veľmi intenzívne rozvíjajú odporcovia marxizmu-leninizmu.

*

V bezprostrednej náväznosti na svetovládne ambície imperialistickej buržoázie sa dnes najmä Spojené štáty stávajú centrom antimarxistického teoretického frontu. V bojovej línii proti marxizmu-leninizmu stoja popri sebe typickí predstavitelia buržoáznej filozofie, náboženskej filozofie so „znalcami“ marxizmu-leninizmu, grupujúci sa z radov emigrantov, odpadlíkov zo socialistických krajín, ešte nedávno ortodoxných dogmatikov, vulgarizátorov odkazu klasikov.

V Spojených štátoch sú dnes hlavné centrá „globálneho antikomunizmu“, v ktorých je koncentrovaný výskum komunizmu v Sovietskom zväze, vývoj socializmu v jednotlivých krajinách, taktika a stratégia boja proti šíriacemu sa vplyvu ideí marxizmu-leninizmu. V ich čele stoja poprední „teoretici“ antikomunizmu ako Stanley Hoffman, Herman Kahn, William Griffit, na nich pôsobia filozofi, sociológovia, ekonómovia, politológovia ako W. W. Rostow, George F. Kennan, H. Kissinger, Zb. Brzeziński. Za ideového vodcu, popredného teoretika antimarxizmu, antikomunizmu treba však považovať Sidney Hooka, taktika a стратега orientovaného predovšetkým na boj proti tzv. „sovietskemu marxizmu“, inak povedané marxizmu leninskej etapy.

Hookova tvorba najmä z povojnového obdobia, v prevažnej miere orientovaná na sociálnopolitickú problematiku, ukazuje, že ide o jedného z najmilitantnejších odporcov marxizmu-leninizmu, teoretika najreakčnejšieho krídla v americkom politickom živote. Spojeným štátom prisudzuje akoby prozreteľnosťou danú úlohu chrániť „slobodný svet“,

zabezpečovať demokraciu a humanizmus v globálnom meradle, organizovať všetky sily a prostriedky na boj proti „sovietskemu nebezpečenstvu“. Podľa Hoocka základný konflikt našej doby netreba hľadať medzi kapitalizmom a socializmom [v jeho terminológii „kolektivismom“], ale medzi demokraciou a „totalitarizmom“.

Hookov projekt „demokracie“ nemá žiadne teoretickovedné základy, nemá nič spoločné s poznávaním objektívnych procesov spoločenského vývinu. V zmysle pragmaticko-utilitárneho chápania rovnosti a slobody má o demokracii zmysel hovoriť iba ako o „príležitosti“ alebo „šanci“, ktorú síce, ako predpokladá, každý má, no ktorú v džungli kapitalistického spoločenského zriadenia determinuje neúprosný triedny boj, mechanizmy vykorisťovania, útlaku a dehumanizácie.

S. Hook je dnes nespornou, uznávanou autoritou v radoch ideológov americkej reakčnej buržoázie. Tento primát si nevyslúžil tak filozofickými úvahami, v ktorých sa usiloval urobiť z neopragmatizmu svetonázorovú platformu „slobodného sveta“, ako svojím „svojrázny“ postojom k najvplyvnejšiemu myšlienkovému prúdu súčasnosti — k marxizmu-leninizmu. Hook veľmi jednoznačne postrehol reálnu silu svetového komunistického hnutia, pochopil dosah ideových zdrojov tohto hnutia na boj dvoch svetových spoločenských sústav v súčasnosti. Jeho životným krédom, zmyslom jeho teoretickej i prakticko-politickej činnosti sa stal boj proti komunizmu.

Sila svetového komunistického hnutia spočíva jednak v jeho teoretických zdrojoch a jednak v úspešnej praxi budovania socialistického spoločenstva na čele so Sovietskym zväzom. Je to sila, ktorá postupne s neúprosnou nevyhnutnosťou zužuje priestor ambíciám imperialistickej buržoázie, priťahuje národy zotročené kapitalizmom, postupne formuje novú dimenziu civilizovaného života.

Možno čeliť tejto sile, možno ju aspoň oslabiť? To je centrálna, možno azda povedať bytostná téma Hookových úvah. Ako sa topiaci chytá stebľa slamky, tak sa S. Hook chytá myšlienky spochybníť vnútornú väzbu medzi teóriou komunizmu K. Marxa a praxou výstavby socializmu a komunizmu, uskutočňovanou v Sovietskom zväze a v ostatných krajinách socialistického tábora.

V početných prácach S. Hooka sa ako červená niť rozvíja myšlienka, absurdná už vo svojej podstate, že na Marxov teoretický odkaz nenadväzuje leninizmus, ale koncepcia demokracie, realizovaná v buržoázných revolúciách i v súčasnej koncepcii sociálnej demokracie, ktorá sa stala vraj ideovou platformou národov „slobodného sveta“ na čele so Spojenými štátmi americkými. Autentický marxizmus podľa S. Hooka nemá nič spoločného so „sovietskym marxizmom“, ktorý nazýva „bolševizmom-leninizmom“. V práci *Political Power and Personal freedom* (11, s. 115) uvádza tri dôvody, pre ktoré je údajne nezlučiteľný Marx so „sovietskym komunizmom“. „Ideológia sovietskeho komunizmu“ vraj proklamuje závislosť, podmienenosť realizácie humanity od víťazstva

proletariátu, závislosť víťazstva proletariátu od vedúcej úlohy komunistickej strany a napokon závislosť účinného fungovania komunistickej strany od vedúcej úlohy jej vodcov. Inak povedané, diktatúra proletariátu je prekážkou humanizmu, vedúca úloha strany je prekážkou víťazstva proletariátu a vedúci predstavitelia strany prekážkou činnosti strany. Ako vidno, Hook neprezrádza len neznalosť alebo miernejšie povedané svojvoľnosť v interpretácii Marxovho učenia, prezrádza strach z takých objektívnych hybných síl socialistickej revolúcie, ako je diktatúra proletariátu a vedúca úloha komunistickej strany, strach taký typický pre buržoáziu a jej ideológov. V diktatúre proletariátu, vo vedúcej úlohe strany Hook vidí akúsi kodifikáciu násillia, ktorá je vraj typická pre leninizmus a súčasný „sovietsky komunizmus“. Princíp násillia používa Hook ako hlavný strašiak pre „západný svet“. V nenávisťi voči Sovietskemu zväzu, táboru socializmu nepozná hraníc. Idea mierového spolužitia je podľa neho iba taktický ťah na ovládnutie sveta, je to len forma konšpirácie, špionáže, podvratnej činnosti proti „slobodnému svetu“. Najväčšie uznanie od reakčnej burožázie si Hook vysluhuje otvorenou podporou MacCarthizmu, výzvami na rýchle výzbrojovanie, zastrašovaním zbraňami hromadného ničenia, hlásaním „svätej vojny“ proti komunizmu. Má zaiste nemalú zásluhu na tom, že Spojené štáty sa stali zaslúbenou zemou najreakčnejších síl zo všetkých kontinentov, emigrantov, odrodilcov, zaprisahaných nepriateľov socializmu.

Obráťme na chvíľu pozornosť na Hookovu interpretáciu „autentického marxizmu“, ktorý je podľa neho nezlučiteľný s leninizmom. Ide skutočne o svojvoľnú interpretáciu, nie div, že sa mu v určitom čase zdalo, že sám ostal jediným marxistom na svete (12). Podľa Hooka treba pochopiť podstatu Marxovej teórie a zbaviť ju „cudzích“ prvkov pochádzajúcich od Engelsa a Lenina. Medzi „cudzie“ prvky radí dialektický materializmus ako všeobecnú teóriu objektívneho vývinu prírody, spoločnosti a myslenia, ďalej koncepciu historického determinizmu budovanú na objektívnych historických zákonoch a konečne teóriu „kolektívneho človeka“, ktorá vraj dezinterpretuje Marxovu teóriu človeka. Podstatou marxizmu podľa Hooka je filozofia humanizmu, v ktorej je položený dôraz na proces emancipácie človeka, jeho humanizácie, slobody, tvorivej činnosti, rozvíjania jeho osobnosti. Na prvý pohľad je jasné, že Hookovi vôbec nejde o vystihnutie základných teoretických východísk marxizmu zakotvených práve v systéme dialektického a historického materializmu. Zaiste si v nejednej konfrontácii vyskúšal a overil teoretickú i praktickú silu materialistickej dialektiky, veď sám sa považuje za znalca „sovietskych pomerov“. Hookovi vôbec nejde o marxizmus. Jeho koncepcia marxizmu sleduje cieľ zneužiť nespornú autoritu marxizmu pri rozpracúvaní vlastných filozofických východísk, deformovať kľúčový postulát marxizmu — jeho humanizmus v implikáciách odporujúcich samej podstate Marxovho učenia. Robí to cieľavedome,

s maximálnou aroganciou, takou typickou pre zarytých nepriateľov pokroku, socializmu, reálneho humanizmu. Nie div, že sa jeho postoje stávajú ideologickou platformou „križiackeho ťaženia“ proti silám socializmu, v ktorom stále výraznejšiu pozíciu zaujímajú aj emigranti, zradcovia zo socialistických krajín a najnovšie skupiny odpadlíkov, ktorí podľa receptu S. Hooka vykrikujú o „porušovaní ľudských práv“ v socialistických krajinách.

Ak S. Hook zaujíma antimarxistickú, antileninskú pozíciu „sprava“, H. Marcuse ju zaujíma „zľava“. H. Marcuse začal spolupracovať s frankfurtským ústavom pre sociálny výskum od začiatku tridsiatych rokov. V rokoch 1952—1955 pracoval ako vedecký spolupracovník v „Russian Institut“ na Columbijskej univerzite a v „Russian Research Center“ na Harvardskej univerzite. Tu vznikla jeho známa protisovietska práca *Soviet Marxism*, ktorá vyšla r. 1958 (v nemeckom preklade vyšla pod názvom *Die Gesellschaftslehre des sowjetischen Marxismus* 1964). Pokúša sa v nej konfrontovať tzv. „nerepresívny model socializmu“, t. j. vlastný model so „sovietskym modelom“, ktorý je podľa Marcuseho „represívnym modelom“. Sovietsky zväz údajne tým, že nastúpil cestu industrializácie, racionalizácie, koncentrácie a centralizácie, buduje typ industriálnej spoločnosti, ktorý má tie isté znaky ako kapitalistická spoločnosť: vládu „panstva“, represívnu politiku, dehumanizáciu, zvecňovanie ľudí, kult technologickej racionality. V súlade s antikomunistickou ideológiou tvrdí, že sovietsky marxizmus v podstate fetišizuje Marxovo učenie, robí ho z čisto pragmatických dôvodov mŕtvou dogmou len preto, aby podľa vzoru západu budoval „jednodimenziálnu“ priemyselnú spoločnosť, spoločnosť materiálneho blahobytu, konzumnú spoločnosť, spoločnosť s totálne manipulovaným, zvecneným človekom. Preto marxisticko-leninská teória, ktorú uskutočňuje vo výstavbe socializmu KSSZ, nie je podľa Marcuseho ani revolučná, ani marxistická. Celá jeho antisovietska práca končí výzvou „revolúcie vo vnútri socializmu“.

*

Našu súčasnosť môžeme oprávnene charakterizovať ako triumf ideí marxizmu-leninizmu. V historickom zápase proti dožívajúcemu kapitalizmu, proti silám svetového imperializmu víťazne pôsobia tri rozhodujúce sily našej epochy: svetová socialistická sústava, revolučné hnutie medzinárodného proletariátu a národnooslobodzovacie hnutie. Pod ich vplyvom dochádza k prevratným zmenám vo všetkých sférach spoločenského bytia a vedomia, v nich sa odráža, uskutočňuje hlavný rozpor našej doby — rozpor medzi upevňujúcou sa komunistickou spoločensko-ekonomickou formáciou a rozkladajúcou sa kapitalistickou sústavou.

Pod vplyvom ideí marxizmu-leninizmu úspešne pokračuje aj revolúcia v prírodných vedách, ktorá začala koncom minulého storočia a

v našej dobe nadobúda charakter vedeckotechnickej revolúcie. Jej určujúcim symptómom je skutočnosť, že riešenie komplexných svetonázorových problémov, ktoré implikuje závažná hodnota nových vedeckých poznatkov, problémov zvýrazňujúcich alternatívu ďalšieho civilizovaného života na našej planéte, proces „humanizácie prírody a človeka“ je možné iba z pozícií dialektického materializmu. Dôkazom toho je aj rýchle narastajúci a upevňujúci sa front prírodovedcov stojacich na pozíciách dialektického materializmu, prispievajúcich k jeho ďalšiemu rozvoju.

Časová perspektíva, z ktorej dnes môžeme pozeráť na vyše storočnú históriu marxizmu-leninizmu, nám jednoznačne ukazuje, že v zápase dvoch nezmieriteľných filozofií, ideológií, svetonázorových orientácií triumfuje leninizmus-marxizmus 20. storočia.

LITERATÚRA

1. Uznesenie ÚV KSČ k 60. výročiu VOSR.
2. LENIN, V. I.: Spisy, zv. 4. Bratislava 1956.
3. LENIN, V. I.: Spisy, zv. 30. Praha 1955.
4. Dějiny filozofie. Moskva, Praha 1976.
5. Dějiny filosofie II. Praha 1952.
6. DAV IV. 1931, č. 1 [článok pod krycím menom Ladislav Ormis]
7. DAV VIII. 1935, č. 51.
8. SZÁNTÓ, L.: Čo nám treba. Bratislava 1964.
9. LENIN, V. I.: Spisy, zv. 25. Praha 1956.
10. FEDOSEJEV, T. N.: Marxizmus ve 20. století. Praha 1974.
11. HOOK, S.: Political Power and Personal Freedom. New York 1959.
12. Pozri článok The Meaning of Marx v zborníku The Meaning of Marx: A Symposium. New York 1934.

ЛЕНИНСКИЙ ЭТАП В РАЗВИТИИ МАРКСИЗМА

Ян Боднар

В настоящей статье, написанной по случаю 60-й годовщины Великой Октябрьской социалистической революции, исследуются этапы развития марксизма в XX веке, этапы, в которых доминирует творческое обогащение марксистской философии Лениным. Во вступительной части автор отмечает, что вклад Ленина необходимо видеть прежде всего в обогащении теории познания теорией отражения, далее в теории диктатуры пролетариата, руководящей роли партии и в учении о роли народных масс и личности в истории. В следующей части автор указывает на развитие философского наследия Ленина в творчестве советских и других философов, у нас — в творчестве академика Л. Санто.

В заключительной части автор конфронтирует ленинизм как марксизм XX века с идеалистическими концепциями современности. Прежде всего он обращает внимание на попытки противников ленинизма интерпретировать учение Ленина как находящееся в противоречии с теорией Маркса, особенно в проблематике человека, гуманизма, личности и т. п. Автор указывает на внутреннюю связь ревизионизма и современных антисоциалистических выступлений с этой дезинтерпретацией идейного наследия Ленина.

Ján Bodnár

In dieser Studie, die zum 60. Jahrestag der Grossen Oktoberrevolution verfasst wurde, werden einzelne Etappen der Entwicklung des Marxismus im 20. Jahrhundert untersucht, und zwar jener Etappen, in denen Lenins schöpferische Bereicherung der marxistischen Philosophie eine überragende Stellung einnimmt. Im einleitenden Teil verweist der Autor darauf, dass Lenins Beitrag zur Bereicherung der Erkenntnistheorie durch die Abbildungstheorie gesehen werden muss, weiters in der Theorie der Diktatur des Proletariats, der führenden Rolle der Partei und in der Lehre über die Rolle der Massen und der Persönlichkeit in der Geschichte. Im folgenden Teil wird auf die Weiterentfaltung von Lenins philosophischem Erbe im Schaffen sowjetischer Philosophen hingewiesen, und bei uns auf das Werk des Akademiestandes L. Szántó.

Im abschliessenden Teil konfrontiert der Verfasser den Leninismus als den Marxismus des 20. Jahrhunderts mit allen zeitgenössischen idealistischen Konzeptionen. Seine Aufmerksamkeit lenkt er insbesondere auf die Versuche der Gegner des Leninismus, Lenins Lehre als eine der Marxschen Theorie widersprüchliche zu interpretieren, vor allem in der Problematik des Menschen, des Humanismus und der Persönlichkeit. Er verweist auf den inneren Zusammenhang zwischen Revisionismus und allen gegenwärtigen antisozialistischen Aktionen mit dieser Desinterpretation von Lenins idealem Erbe.